

І. В. ЩЕДРОВ. ТЕРОРИСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Аналізуються дискусійні в теорії кримінального права питання про поняття та сутнісні ознаки терористичної організації як різновиду злочинної організації. Формулюються пропозиції щодо вдосконалення відповідних законодавчих положень та подальшого їх застосування.

Ключові слова: злочинна організація, терористична організація, терористичний акт, терористична діяльність.

Анализируются дискуссионные в теории уголовного права вопросы о понятии и существенных признаках террористической организации как разновидности преступной организации. Формулируются предложения по усовершенствованию соответствующих законодательных положений и дальнейшему их применению.

Ключевые слова: преступная организация, террористическая организация, террористический акт, террористическая деятельность.

The scientific article is devoted critical analysis of debated problems in theory of criminal law about concept and essential signs of the terrorist organization as variety of the criminal organization. Base on present analysis author formulates suggestions by improving suitable legislative statements and next their applying.

Key words: criminal organization, terrorist organization, terrorist act, terrorist action.

В умовах підвищення рівня організованої злочинності та терористичної діяльності серйозну небезпеку становить поєднання цих негативних явищ сучасності та набуття терористичною діяльністю організованих форм злочинності. І хоча Україна, як вірно відмічає М.В. Рибачук, безпосередньо не зазнала терористичних нападів, однак вона має потенційні передумови для активізації різних форм тероризму, що у світлі трагічних подій останніх років вимагає перегляду питання забезпечення національної безпеки¹. Зазначене, безумовно, потребує активізації наукових розробок, спрямованих на дослідження й удосконалення конкретних заходів протидії, особлива роль в системі яких належить *кримінально-правовим*.

Так, однією з визначальних причин слабкої протидії терористичній діяльності та різновидам злочинних об'єднань, що її здійснюють, є проблема формування понятійного апарату, заміна кримінально-правових понять кримінологічними і, відповідно, винайдення цільових заходів протидії. Чинний Кримінальний кодекс України в ст. 258 КК вперше встановив кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, в подальшому (2006 р.) цей склад злочину було виділено у самостійну статтю 258-3. Однак диспозиція даної норми має загальний характер і не містить чітких визначень або ж уточнень характерних ознак цих груп і організацій. Прийнятий 20 березня 2003 року Закон України „Про боротьбу з тероризмом”² містить кримінально-правові поняття, зміст яких наразі потребує свого узгодження з положеннями кримінального закону. За наведених умов великого значення набуває стан законодавчого врегулювання кримінально-правової протидії діяльності найбільш небезпечних організованих злочинних об'єднань, якими є *терористичні організації*.

Аналіз наукових джерел та публікацій свідчить про те, що феномен терористичної організації викликає значний інтерес серед вчених, з яких можна виділити: В.Ф. Антипенка, М.І. Бажанова, О.В. Борисову, С.А. Буткевича, В.В. Витюка,

© ЩЕДРОВ Ігор Всеволодович – аспірант Київського університету права НАН України

В.П. Смельянова, В.С. Канціра, Д.М. Карпенка, С.А. Кузьміна, В.А. Ліпкана, Н.Д. Литвинова, Г.І. Морозова, В.Е. Петрищева, М.В. Рибачука, М.В. Семикіна, Р.Л. Чорного та інших. Однак дослідження вчених здебільшого носили кримінологічний характер і відбувались переважно або у площині протидії тероризму, або ж з позиції боротьби з організованою злочинністю, тоді як доцільним є критичний аналіз наукових підходів до поняття та ознак *терористичної організації* як спеціального різновиду злочинної організації. В результаті такого дослідження стане можливим формулювання пропозицій по вдосконаленню відповідних законодавчих положень та подальшому їх застосуванню. Наведене виступає *метою* даної статті.

Для досягнення поставленої мети слід визначити зміст категорій «терористична» та «організація» як злочинного об'єднання, їх взаємозв'язку і співвідношення у використанні власне поняття «терористична організація», а також його узгодження із загальною системою кримінально-правових норм вітчизняного законодавства.

На думку О.В. Борисової, С.А. Кузьміна та Д.М. Карпенка, якщо простежити і проаналізувати непоодинокі ситуації протягом історії людства, можна відмітити, що терористичні організації та сама практика тероризму існували майже в кожному історичному періоді розвитку суспільства. Так, спираючись на згадки про діяльність у I–II ст. н.е. на території Іудеї так званих *сікаріїв*, вченими робиться висновок, що сікарії були саме терористичною організацією, і здійснювали саме *терористичні акти*, поєднуючи груповий та індивідуальний *терор* для досягнення своєї політичної мети³. В свою чергу поняття «терорист», «терористичний акт», «терористична діяльність» і, власне, сама категорія «терористичний» має похідний характер від слова «терор», семантичне значення якого визначається як фізичне насильство, навіть до фізичного знищення, по відношенню до політичних противників⁴. Як термін іншомовного походження «терор» буквально перекладається як *страх, жах* і означає розправа з політичними противниками шляхом насильства⁵. Із семантичним значенням узгоджується і наукове розуміння поняття «терористичний» та словосполучень з його використанням. Зокрема, як вважає один із дослідників терористичних об'єднань С.М. Семікін, критерієм відмежування терористичних організацій від інших злочинних організацій є наявність у їхній діяльності чинника цілеспрямованого залякування населення як засобу досягнення поставленої мети⁶.

Наведені визначення та характеристики не суперечать один одному, а є взаємодоповнюючими. Узагальнюючи їх, категорію «терористичний» можна розглядати як *спрямованість* на вчинення дій насильницького характеру, що породжують обов'язкове залякування певної групи населення. При цьому, чинник залякування певної суспільної групи, на наш погляд, надає терористичній діяльності риси *публічності*.

Для дослідження кримінально-правових ознак *організації* як злочинного об'єднання, передбаченого Загальною частиною Кримінального кодексу України (*надалі – КК*), необхідним є аналіз ознак такого об'єднання, передбачених ч. 4 ст. 28 КК. Адже терористичній організації притаманні ті ж ознаки, які властиві і злочинній організації⁷. Тобто, терористичній організації як специфічному різновиду злочинної організації притаманна:

- 1) наявність у складі об'єднання п'яти або більше осіб;
- 2) стійкість такого об'єднання;
- 3) ієрархічність структури об'єднання;
- 4) попередня зорганізованість членами такого об'єднання або його структурними частинами для: спільної діяльності її учасників з метою безпосереднього

вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів або координації злочинної діяльності інших осіб чи забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Оскільки наявність деяких з перелічених вище загальних ознак терористичної організації можливе і в іншій формі співучасті – організованій групі, вбачаємо необхідним дослідження тільки тих з них, які є конститутивними саме для злочинної організації. Такі ознаки, як відзначає Л.М. Демидова, відображають *підвищену суспільну небезпеку* даної форми співучасті⁸.

Варто звернути увагу на позицію В.В. Українця, який вважає, що поняття стійкості як ознаки злочинної організації слід розуміти, насамперед, як створення її для тривалої злочинної діяльності⁹. Подібне твердження є непоодиноким у науковій літературі. На наш погляд, така позиція є виправданою, оскільки злочинна організація як форма співучасті характеризується найбільшим ступенем *узгодженості* співучасників у своїй злочинній діяльності, що набувається лише зі спливом значного часу. Водночас, за твердженням авторів одного із науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України (за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка) терористична група створюється для вчинення конкретного терористичного акту чи кількох таких актів, а терористична організація має діяти невизначений час, займатися терористичною діяльністю постійно, до досягнення певної мети¹⁰. Тож вказівка у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» на мету здійснення членами терористичної організації саме терористичної діяльності (а не окремих терористичних актів) є науково обґрунтованою і, в свою чергу, узгоджується із загальними нормами інституту співучасті у кримінальному праві.

Наведене дозволяє нам дійти висновку про обов'язковість ознаки стійкості саме для злочинної і, зокрема, терористичної організації, в той час як для організованої, у тому числі і терористичної групи, ознака стійкості є властивою за умови реалізації наміру членів такого об'єднання вчинювати у його складі декілька злочинів.

Позитивним слід відзначити і запровадження у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»¹¹ поняття *зовнішньої стійкості*. Встановлення її можливих форм у поєднанні з формами *внутрішньої* стійкості сприяє не лише правильному розумінню юридичної природи злочинної організації та її різновидів, а і утвердженню принципу законності у діяльності працівників суду і правоохоронних органів. Разом з тим, така форма зовнішньої стійкості як створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання має особливе своє вираження саме у терористичній організації. Про це, зокрема, свідчать, закріплення у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» окремої форми терористичної діяльності - *фінансування тероризму*, а також наявність наукових розробок по даній проблемі¹².

Така форма діяльності злочинної організації як керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, на наш погляд, передбачає опосередковане здійснення таким об'єднанням функцій організатора різних за своїм ступенем тяжкості злочинів, готування та вчинення яких покладається на інших осіб. З іншого боку, спільну діяльність учасників злочинної організації законодавець «штучно» обмежує безпосереднім вчиненням тяжких або особливо тяжких злочинів. Дане законодавче протиріччя між формами діяльності злочинної організації наводить на думку про можливість вчинення учасниками злочинної організації різних за своїм ступенем тяжкості злочинів в залежності від набутої нею форми

своєї діяльності (існування).

Вказівка у ч. 4 ст. 28 КК на попередню зорганізованість структурних частин злочинної організації, а також можливість створення її для забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп сама по собі обумовлює *ієрархічність структури* такого об'єднання. У науковій літературі дана ознака має чимало визначень, які здебільшого відповідають її семантичному значенню¹³ та загальній системі кримінального законодавства. Зокрема, ієрархічність злочинної організації передбачає наявність відповідної структурної побудови об'єднання, яка включає в себе наявність *загального* керівництва (лідерів), чітко визначену підпорядкованість рядових членів об'єднання його керівникам (у тому числі керівникам структурних частин), вертикальні зв'язки між вищими та нижчими структурами об'єднання, загальновизнані правила поведінки і забезпечення дотримання їх учасниками злочинної організації¹⁴. Органічно доповнює дане визначення зауваження М.І. Хавронюка та М.І. Мельника, за яким ієрархічною є тільки така структура, у якій не менш чим один рівень входить одночасно у відносини як єдиноначальності, так і підпорядкованості¹⁵. Така побудова злочинної організації, відповідно, характеризується наявністю щонайменше трьох рівнів структури. На нашу думку, ієрархічна структура даного об'єднання як його специфічна ознака *визначає* кількісну ознаку цієї форми співучасті, зміст якої для *терористичної організації* законодавець визначив інакше. Так, обов'язкова наявність у складі «стійкого ієрархічного об'єднання декількох осіб» не менше п'яти суб'єктів злочину вказує на конкуренцію загальної та спеціальної норм, що визначають кількісну ознаку злочинної і терористичної організації. Адже, остання за визначенням Закону України «Про боротьбу з тероризмом» налічує у своєму складі не менше трьох суб'єктів злочину.

На наш погляд, наслідком такої законодавчої неузгодженості є відсутність єдиного наукового підходу на визначення кількісної ознаки злочинної організації. На думку С.М. Семикіна, терористичним організаціям як різновиду організованої злочинності властиві ті самі *системно-структурні* ознаки, що й злочинним організаціям¹⁶. У якості таких ознак, на наше переконання, можуть виступати специфічна побудова об'єднання, на чолі якого знаходиться керівне ядро, *вертикальність* зв'язків між кожними ланками (структурами) об'єднання, підпорядкованість члена об'єднання як його первинної одиниці керівникові більш складного утворення у межах єдиного об'єднання тощо. Сукупність даних ознак об'єднання свідчить про його ієрархічність як визначальну законодавчу ознаку злочинної організації. В свою чергу, визначення організації терористичною на підставі здійснення *одного з її структурних підрозділів* терористичної діяльності з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації переконує не лише у складності зв'язків в середині об'єднання, а й у чисельності його складу, що не може бути меншим п'яти осіб. Адже такий різновид злочинної організації як терористична, згідно її законодавчого визначення, має складатися щонайменше з двох *структурних підрозділів (частин)* об'єднання, кожен з яких налічує два чи більше учасника, *які*, у свою чергу, підпорядковуються одноособовому загальному керівному органу.

Відтак доцільно було б збільшити на законодавчому рівні мінімальний склад членів терористичної організації до п'яти суб'єктів злочину, виклавши абзац 17 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у такій редакції: «*терористична організація – різновид злочинної організації, створений з метою здійснення терористичної діяльності, формами якої є організація, підготовка і вчинення терористичних актів*». Така зміна законодавця не лише б узгодила норми

спеціального закону у сфері протидії проявам тероризму із положеннями Загальної частини кримінального закону, а й сприяла б правильному розумінню сутності терористичної організації як різновиду злочинної організації. При цьому словосполучення «злочинна діяльність злочинної організації» («злочин, вчинений злочинною організацією») та «терористична діяльність терористичної організації» («терористичний акт, вчинений терористичною організацією») співвідносяться між собою як категорії «загальне» та «особливе», в свою чергу визначаючи зміст поняття «терористична організація» відносно свого родового явища – злочинної організації.

Підсумовуючи викладене можна зробити висновки і висловити пропозиції наступного характеру.

Розглядати категорію «терористичний» як *спрямованість* на вчинення дій насильницького характеру, що породжують обов'язкове залякування певної групи населення. При цьому, чинник залякування певної суспільної групи надає терористичній діяльності риси *публічності*.

Слід погодитись із визначеною у науковій літературі позицією, згідно якої ієрархічною є тільки така структура, у якій не менш ніж один рівень входить одночасно у відносини як єдиноначальності, так і підпорядкованості.

Запропонувати викласти абзац 17 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у такій редакції: *«терористична організація – різновид злочинної організації, створений з метою здійснення терористичної діяльності, формами якої є організація, підготовка і вчинення терористичних актів».*

В подальшому отримані висновки сприятимуть вдосконаленню кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері запобігання та протидії діяльності як злочинних організацій взагалі, так і їх специфічного різновиду - терористичної організації.

1. Рибачук М.В. Запобігання терористичним актам на залізничному транспорті органами внутрішніх справ України // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 317. **2. Про боротьбу з тероризмом:** Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV // ВВР України. – 2003. – №25. – Ст. 80. **3. Борисова О.В., Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.** До питання про історичні аспекти виникнення тероризму // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – К., 2009. – № 20. – С. 179. **4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.** Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры. – М.: Азъ, 1992. – 955 с. **5. Словник** іншомовних слів за редакцією член-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука / Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії АН Української РСР. Київ. – 1974. – С. 663. **6. Семикін М.В.** Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – С. 12-13. **7. М.В. Семикін** Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – С. 67. **8. Демидова Л.М.** Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – С. 50. **9. Українець В.В.** Ще раз про поняття «злочинна організація» // Юриспруденція: теорія і практика. – 2008. – № 11 (49) – С. 39. **10. Науково-практичний коментар** Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – С. 637. **11. Про практику** розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0013700-05>. **12. Буткевич С.А.** Щодо запобігання та протидії фінансуванню тероризму // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 55. **13. Великий** тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпін: ВТФ «Перун», 2004. – С. 394. **14. Науково-практич-**

ний коментар Кримінального кодексу України / За редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – С. 96. **15.** *Хавронюк М.І., Мельник М.І.* Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації // Право України. – 2000. – № 4. – С. 61. **16.** *Семикін М.В.* Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження. – Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 138 с.